

Tefsir Araştırmaları Dergisi
The Journal of Tafsir Studies

مجلة الدراسات التفسيرية

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/tader>

E-ISSN: 2587-0882

Cilt/Volume: 6, Sayı/Issue: 1, Yıl/Year: 2022 (Nisan/April)

**Bilimsel Yorumun Türkçe Kur'an Meâllerindeki Yansımaları- Türkiye Diyanet Vakfı
Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli Örneği-**

*The Manifestations of Scientific Approaches over Turkish Translations of the Qur'an-The Example of the
Qur'an Translations by Türkiye Diyanet Foundation*

Bayram Demircigil

Dr. Öğr. Üyesi, Sakarya Üniversitesi, İlahiyat
Fakültesi
Temel İslam Bilimleri, Tefsir Anabilim Dalı
Assistant Prof., Sakarya University, Faculty of
Divinity
Basic Islamic Sciences, Department of Tafsir
Sakarya, Turkey
bdemircigil@sakarya.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0001-5614-8141>

Seyyide Özkan Çetin

Yüksek Lisans Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi,
Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tefsir Anabilim Dalı
MA Student, Sakarya University, The Institute
of Social Sciences
Basic Islamic Sciences, Department of Tafsir
Sakarya, Turkey
ozkanseyyide@hotmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-4098-8554>

Makale Bilgisi – Article Information

Makale Türü/Article Type: Arařtırma Makalesi/ Research Article

Geliř Tarihi/Date Received: 11/03/2022

Kabul Tarihi/Date Accepted: 13/04/2022

Yayın Tarihi/Date Published: 30/04/2022

Atıf / Citation: Demircigil, Bayram - Özkan Çetin, Seyyide. "Bilimsel Yorumun Türkçe Kur'an Meâllerindeki Yansımaları- Türkiye Diyanet Vakfı Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli Örneği". *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 6/1 (Nisan/April 2022), 100-121.

<https://doi.org/10.31121/tader.1086336>

İntihal: Bu makale, intihal.net yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by intihal.net. No plagiarism detected.

Copyright © Published by The Journal of Tafsir Studies

Sakarya/Turkey

Bütün hakları saklıdır/All rights reserved.

Öz

Aydınlanma ve modernitenin etkisiyle çağdaş dönemde âyetlerin bilimsel veriler ışığında tevîl edilmesi ve buradan birtakım sonuçlara varılması biçiminde tezahür eden bilimsel tefsirin yansımaları kimi Müslüman yazarların çalışmalarında açıkça gözlenmektedir. Ülkemizde geniş halk kesimlerince okunan ve başvuru kaynakları arasında yer alan Kur'an meâllerinden Türkiye Diyanet Vakfı tarafından basılan *Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâlî*'nde bu hususla ilgili çok sayıda örnekle karşılaşmak mümkündür. Bunlardan yerin uçlarından eksiltilmesi, genişleyen kâinat ve kara deliklerle Kur'an âyetleri arasında irtibat kurulması ve bilimsel verilerin âyetlerle temellendirilmeye çalışılması dikkat çeken değerlendirmelerden bazılarıdır. Bu tür açıklamalara yer verilmesi şüphesiz TDV meâlîyle sınırlı değildir. Bu bakış açısıyla çağdaş dönemde kaleme alınan meâl ve tefsir literatüründe de karşılaşmaktadır. Ne var ki bu tip yorumlarda bazı sorunlar bulunmaktadır. Bunların başında âyetlerin bilimsel bulgularla mutabakat hâlinde olduğunun ortaya konulması amacıyla bağlarının genellikle göz ardı edilmesi, delilden medlule gidilmesi gerekirken medlulden delile gidilmesi ve işâri yorumlarda olduğu gibi sübjektif karakterde birtakım açıklamaların Kur'an'la ilgili birtakım önemli yargılarda mesnet kabul edilmesi gelmektedir. Bu yaklaşımın temelinde Kur'an âyetlerinin bilimle çatışmasının mümkün olmadığı ve bu tespitin Kur'an'ın mucizeliğinin bir sonucu olduğu ön kabulü yatmaktadır. Bu makalede anılan meâldeki bilimsel tefsire ilişkin bazı örnekler başta Hasan Basri Çantay ve Muhammed Esed tarafından kaleme alınan meâller ile Diyanet İşleri Başkanlığı'nın *Kur'an Yolu Meâlî* olmak üzere bir kısım meâllerin yanı sıra klasik ve çağdaş tefsirlerdeki izahlarla karşılaştırılarak usul ve esas açısından incelenmektedir.

Anahtar kelimeler: Tefsir, Kur'an, TDV Meâlî, Bilimsel Yorum, Bağlam.

Abstract

An apparent effect of science as a result of the Enlightenment and modernity on the Qur'anic interpretations depending on some inference and conclusions on scientific findings by some Muslim authors has also been manifested in the Translation of the Qur'an, published by Türkiye Diyanet Foundation. It has also been largely read and referred to by the Turkish public. It is undoubtedly true to see numerous examples of this phenomenon in this work. Among these, some of the fascinating topics are reducing the land from its borders, the expanding universe, and black holes. This condition is not limited to the translation in question. We could also observe this situation in the books of tafsir and the Qur'an translations written in the modern period. However, this attitude includes some drawbacks. The central problems for these commentaries are disregarding the context of the verses to adapt them to the science, moving from the meaning towards verses, and taking some kind interpretations as a basis for some vital conclusion related to the Qur'an, which are similar to the esoteric interpretations which could not be considered a source for the Qur'anic exegesis. In this very essence of this approach lies the assumption and preconception that the Qur'an does not conflict with science, and this situation is a part of a miraculous aspect of the Qur'an. This article will analyze some examples of scientific interpretations in this translation of the Qur'an comparing them with some other Qur'an translations by Hasan Basri Çantay, Muhammad Asad, Diyanet as well as elucidations in some classical and modern books of tafsir .

Keywords: Exegesis, the Qur'an, Translation of the Qur'an by Türkiye Diyanet Foundation, Scientific Interpretations, Context.

Giriş

Kur'an'daki bir kısım âyetlerin bilimsel içerikle ilişkilendirilmesinin kadim kökleri Ebû Hâmid el-Gazâlî (ö. 505/1111), Fahreddin er-Râzî (ö.606/1210) ve Ebû'l-Fadl el-Mursî'ye (ö.655/1257) kadar götürülür.¹ Kur'an'da güneşin, ayın, gezegenlerin hareketleri, göklerin ve yerin yaratılışı vb. hususların yer aldığı bir gerçektir. Ancak Kur'an'daki bu tür beyanlar Allah'ın kudretini, yüceliğini ve kullarına bahsettiği lütuf ve nimetlerin büyüklüğünü hatırlatma bağlamında yer almışlardır.²

¹ Süleyman Gezer, *Kur'an'ın Bilimsel Yorumu-Bir Zihniye Tablîli* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016), 31-34.

² Örneğin bk. Yâsîn 36/38-40.

Hâl böyleyken Kur'an âyetlerini bilimsel yoruma tâbi tutan kimi yazarların bu tür beyanların kapsamını genişleterek Kur'an'da pek çok bilimsel hakikat bulunduğunu kanıtlama çabasına giriştikleri gözlenmektedir. Bilimsel tefsir kapsamına giren literatürde söz gelimi telefon, telgraf gibi modern iletişim aygıtlarının yanı sıra tramvay, otomobil, otobüs, uçak gibi ulaşım vasıtaları, denizaltı, radarlar, füze, tank, jet uçakları, hatta uzay mekiği ve her türlü teknolojik aletin Kur'an'da yer aldığı biçiminde açıklamalarla karşılaşmaktadır. Bu durum bilimsel tefsir kapsamında değerlendirilebilecek yorumların eleştirilere maruz kalması sonucunu beraberinde getirmiştir. Bu eleştiriler arasında bilimsel tefsirin Kur'an'ın nüzûl ortamında Arapların bilmedikleri ilimleri ve manaları gündeme getirdiği,³ bunun Kur'an'ın indiği çağda sahip olduğu dil ve belagat özellikleriyle bağdaşmadığı ve âyetlerin değişken bir tabiata sahip olan bilimle açıklanmasının Kur'an hakkında şüphe uyandıracığı⁴ gibi hususlar yer almaktadır.

Diğer taraftan, Kur'an'ın bilimsel açıdan yorumlanmasının ardında birtakım sebepler yatmaktadır. Kur'an'ın çağları aşan bir hitap olmasının ve i'câzının günümüzde ancak bilimsel yorum sayesinde anlaşılıp yansıtılabileceği inancı bu husustaki önemli etkenlerden biridir. Bu bakış açısına göre Kur'an'ın kuşatıcı ve kapsayıcı niteliğinin Batı'da meydana gelen bilim ve teknolojiye gelişmeleri içine almaması düşünülemez. Bu özellik onun evrensel bir kitap olmasının gereğidir. Bu duruş modern bilime mutlak bir değer yüklenmesi anlamını da ihtiva eder. Ayrıca bu hususta akılcı ve pozitivist akımlarla yabancı kültürlerin etkisini de göz ardı etmemek gerekir.⁵

Bilimsel tefsir çalışmalarına dair yukarıda değinilen bazı özellikler Türkçe meâllerde de bulunabilmektedir. Hatta bu durum meâl kültürümüzde âdeta bir gelenek hâline gelmiştir. Bu hususta sözgelimi الْحَسَابِ الْأَرْضِ نَنْقُصُهَا مِنْ أَطْرَافِهَا وَاللَّهُ يَحْكُمُ لَا مُعَقَّبَ لِحُكْمِهِ وَهُوَ سَرِيعُ الْحِسَابِ âyetinin⁶ meâlinde dünyanın kutuplardan her geçen yıl biraz daha daraltıldığının yeni fark edilen bilimsel bir tespit olduğu,⁷ yerkürenin uçlarından eksiltiği,⁸ أَوْلَمْ يَرَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّ السَّمَوَاتِ الْوَالْأَرْضَ كَانَتَا رَتْقًا فَفَتَقْنَاهُمَا... âyetinde⁹ göklerin bir bütün hâlinde iken bir patlama ile ikiye ayrıldığı,¹⁰ وَتَرَى الْجِبَالَ تَحْسَبُهَا جَامِدَةً وَهِيَ تَمُرُّ مَرَّ السَّحَابِ... âyetinde¹¹ dünyanın hareket hâlinde olduğundan bahsedilmesi¹² gibi örnekler bilimselci anlayışın meâllerdeki etkisini göstermesi açısından yeterli olacaktır. Ülkemizde yaygın biçimde başvurulanan meâllerden TDV meâlinde de ilgili âyetlerde bu tür bir yaklaşımın hâkim olduğu müşahede edilmektedir. Türkçe meâllerin

³ bk. Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ eş-Şâtübî, *el-Muvâfakât*, thk. Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasen (b.y.: Dâru İbn Affân, 1417/1997), 1/59-65.

⁴ Muhammed Hüseyin ez-Zehabî, *et-Tefsîr ve'l-müfessirîn* (Kahire: Mektebetu Vehbe, ts.), 2/359-362.

⁵ Ayrıntılı bilgi ve değerlendirme için bk. Süleyman Gezer, *Kur'an'ın Bilimsel Yorumu*, 66-134.

⁶ er-Ra'd 13/41.

⁷ <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=13&ayet=41> (Abdullah-Ahmet Akgül Meali).

⁸ <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=13&ayet=41> (Yaşar Nuri Öztürk Meali).

⁹ el-Enbiyâ 21/30.

¹⁰ <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=21&ayet=30> (Cemal Külünkoğlu Meali).

¹¹ en-Neml 27/88.

¹² <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=27&ayet=88> (Mahmut Kısa Meali, Mustafa İslamoğlu Meali).

çeşitli yönlerden incelendiği birtakım çalışmalar¹³ bulunmakla beraber bunların bilimsel yorum açısından ele alındığı herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Dolayısıyla bu çalışmada söz konusu meâlde bilimsel yorum kapsamına giren açıklamalar incelenecektir.¹⁴ Bu değerlendirmede lafız-mana ilişkisi, âyetlerle bilimsel bulgular arasında kurulan ilişkiler tefsir ilminde gözetilmesi gereken ilkeler -bunlar arasında da özellikle Kur'an'ın bütünlüğü ve bağlama riayet- açısından ele alınacaktır. Çalışmanın ilk bölümünde TDV meâlinin genel niteliklerinden bahsedilecek, ikinci bölümünde ise anılan meâlde yer verilen bilimsel yorumlardan isabetli bulunmayan bazı yaklaşımlar üzerinde durulacaktır.

1. TDV Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli Hakkında Genel Bilgiler

Türkiye Diyanet Vakfı tarafından basılan *Kur'ân'ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli* Ali Özek (ö. 2021), Hayreddin Karaman, Mustafa Çağrıncı, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadreddin Gümüş ve Ali Turgut'tan (ö.1992) oluşan bir heyet tarafından hazırlanmış bir çalışmadır. Başlangıçta Râbitatü'l-Âlemi'l-İslâmî (Dünya İslam Birliği) adlı Suudi Arabistan merkezli bir müessesenin talebi üzerine hazırlanan meâlin 1982 yılında ilk basımı gerçekleştirilmiştir. Daha sonra Suudi Arabistan hükümeti meâli satın alıp basmış ve hac görevlerini ifa etmek üzere bu ülkeye ayak basan Türk hacı adaylarına ücretsiz dağıtmıştır. Hâlihazırda bu meâlin basım ve yayım hakları Türkiye Diyanet Vakfı'na ait olup basılıp dağıtılmaya devam edilmektedir.¹⁵

Hemen ifade edelim ki bu meâlin hazırlanışında nasıl bir yöntemin takip edildiği, hangi kaynaklara başvurulduğu yönünde herhangi bir bilgi ve açıklamaya meâlin herhangi bir yerinde yer verilmemiştir. Oysa önsöz veya girişte bulunması mümkün olan bu tür malumat meâlden istifade etmeyi kolaylaştırıcı bir rol oynayabileceği gibi okurları eserin güvenilirliğine ikna etmede önemli bir işleve sahip olacaktı. Elimizdeki meâlin önsöz kısmında ise çalışmanın seyrinden, heyet üyelerinin meâl hakkındaki değerlendirmelerinden ve katkılarından bahsedilmekle yetinilmektedir. Önsözün devamında ise “Kur'ân ve Meâl” başlığı altında Kur'an'ın tanımı, inzal ve tenzili, üslûbu, Kur'an öğrenmenin amacı ve önemi, Kur'an'ın insanlığa ulaştırılma yolları hakkında birtakım genel bilgiler verilmektedir.

Türkçe Kur'an meâllerinin kahir ekseriyetinde olduğu gibi bu meâl de Mushaf tertibi esas alınarak hazırlanmıştır. Meâlde ayrıca sûre başlarında sûrelerin adı ve tertibi, Mekki-Medenî bilgisi, âyet sayıları gibi birtakım açıklamalara yer verilmektedir. Meâlde bazı kelimelerin dipnotta açıklanmasına ek olarak, parantez içi izahların da ilave edildiği görülmektedir. Varsa sebab-i nüzûl rivayetlerine ve ilgili âyetler hakkındaki yorum farklılıklarına değinilmektedir. Meâlin sonunda bir de konu indeksi yer almaktadır.

2011-2012 eğitim-öğretim döneminde İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğrencileri ve bu öğrencilerin aileleri ile komşularına uygulanan bir anket çalışması sonucunda TDV meâlinin hem ailelerde en çok bulunan hem de fakülte öğrencileri tarafından en çok

¹³ Örneğin bk. Fatih Tiyek, *Kur'an'ı Anlamada Bağlamın Rolü ve Meallerdeki Bağlamsal Sorunlar* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017); Hikmet Koçyiğit, “Günümüz Türkçe Kur'an Meâlleri Üzerine Bir Tasnif Denemesi”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 37 (Aralık 2017).

¹⁴ TDV Meâli'nin önceki yıllardaki baskıları ile 2019 yılında gerçekleştirilen son baskısı arasında incelediğimiz âyet meâllerinde herhangi bir değişiklik karşlaşılmamıştır.

¹⁵ Hidayet Aydar, “Yaygınlık Bakımından Meallerimiz ve Mealler Üzerinde İstatistiksel Bir Değerlendirme”, *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 0/5 (30 Haziran 2015), 124.

başvurulan meâller arasında yer aldığı ortaya çıkmıştır.¹⁶ Bu eser şimdiye kadar dört veya beş milyon basılmıştır.¹⁷

Bizim tespitlerimize göre, TDV meâlinde 20 ayrı âyet bilimsel yoruma konu edilmiştir. Bunlar; gökyüzüne yükselmenin zorluğu,¹⁸ bitkilerde dölllenme,¹⁹ yerin uçlarından eksiltilmesi,²⁰ aşılaiıcı rüzgârlar,²¹ yeni binitler icat edilmesi,²² büyük patlama/Big-Bang teorisi,²³ atomlar,²⁴ gökyüzünün korunmuş tavan oluşu,²⁵ yağmurun arzda durdurulması,²⁶ denizlerin altındaki karanlık,²⁷ Dünya'nın dönüşü/dağların hareket etmesi,²⁸ çekim kanunu,²⁹ Dünya'nın şekli/Dünya'nın hem kendi hem de güneşin etrafında dönüşü,³⁰ üç karanlıkta yaratılış,³¹ insanın biyolojik ve ruhi yapısı,³² genişleyen kâinat,³³ kara delikler,³⁴ denizlerin karışmaması³⁵ gibi konulardan oluşmaktadır. Makale sınırlarını aşmamak bakımından bunlardan birkaç örneğin incelenmesiyle yetinilecektir. Bu hususta seçilen örnekler meselenin ortaya konulmasında daha iyi yardımcı olacağı düşünülen konulardan oluşmaktadır. Bunlar; yerin uçlarından eksiltilmesi, genişleyen kâinat ve karadelikler ile irtibat kurulan âyetlere dair açıklamalardır. Bu konular ilgili meâlden incelenirken diğer meâllere, klasik ve modern dönem tefsirlerine ve klasik Arap dili sözlüklerine de müracaat edilecek, ardından kendi değerlendirmelerimize yer verilecektir.

2. TDV Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâl'inde Bilimsel Yorum Örnekleri

2.1. Yerin Uçlarından Eksiltilmesi

Günümüzde ilmî hakikatlerden birine işaret ettiği düşünülerek zaman zaman bilimsel yaklaşıma konu edilen âyetlerden biri **أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا نَأْتِي الْأَرْضَ نَنْقُصُهَا مِنْ أَطْرَافِهَا وَاللَّهُ يَحْكُمُ لَا مُعْتَدِبَ** ayetidir.³⁶ Ayette yer alan **أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا نَأْتِي الْأَرْضَ نَنْقُصُهَا مِنْ أَطْرَافِهَا** ifadesi TDV meâlinde *“Bizim, yeryüzüne gelip, onu uçlarından eksilttiğimizi görmediler mi?”* şeklinde çevrilmiş, dipnottaki açıklamada ise önce klasik dönem müfessirlerince âyetin mecaza hamledilerek kâfirlere ait memleketlerin fethedilmesi neticesinde onların toprak kaybı

¹⁶ Aydar, “Mealler Üzerinde İstatistiksel Bir Değerlendirme”, 135.

¹⁷ Ramazan Yıldırım, *Medrese'den Üniversite'ye Ali Özbek* (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2012), 295.

¹⁸ el-En'âm 6/125.

¹⁹ er-Ra'd 13/3.

²⁰ er-Ra'd 13/41.

²¹ el-Hicr 15/22.

²² en-Nahl 16/7-8.

²³ el-Enbiyâ 21/30.

²⁴ el-İsrâ 17/44.

²⁵ el-Enbiyâ 21/32.

²⁶ el-Mü'minûn 23/18.

²⁷ en-Nûr 24/40.

²⁸ en-Neml 27/88.

²⁹ el-Lokmân 31/10.

³⁰ ez-Zümer 39/5.

³¹ ez-Zümer 39/6.

³² el-Fussilet 41/53.

³³ ez-Zâriyât 51/47.

³⁴ el-Vâkıa 56/75.

³⁵ er-Rahmân 55/19-20.

³⁶ er-Ra'd 13/41.

yaşamaları ve Müslümanların ise topraklarının genişlemesi anlamında yorumlandığından söz edilmiş, ardından âyetteki ifadenin hakiki mana ile ele alındığında sel, yağmur ve rüzgâr gibi tabii güçlerin etkisiyle toprağın erozyona maruz kalarak yer değiştirmesi, yeryüzü şekillerinin aşınarak eksilmesi ve yer kürede meydana gelen olaylar sonucunda kürenin hacminin noksanlaşması olarak da yorumlanabileceği ileri sürülmüştür.³⁷ Bu açıklamadan âyetin iki ayrı biçimde tevil edilebileceği kanaatini taşıyan çevirmenin -nihai hükmünü bildirmese de- ilgili âyetin bilimsel yoruma tâbi tutulmasına sıcak baktığı anlaşılmaktadır. Buna mukabil, önceki âyete yakın ifadelerle gelen

الْغَالِبُونَ أَطْرَافَهَا أَفْهَمُ مِنْ نَنْقُصُهَا الْأَرْضَ نَأْتِي أَنَا يَرُونَ أَفَلَا الْعُمُرُ عَلَيْهِمْ طَالَ حَتَّىٰ وَأَبَاءَهُمْ هُوَ لَأَمْ مَنَعْنَا بَلْ /

“Doğrusu biz onlara ve atalarına uzun bir hayat yaşattık. Fakat yeri etrafından eksilttiğimizi görmüyorlar mı? O halde galip olan onlar mı?” âyeti³⁸ ile ilgili aynı meâlde bilimsel yoruma gitmeden klasik tefsirlerdekine benzer bir izahta bulunulmuştur. Şöyle ki نَأْتِي الْأَرْضَ نَنْقُصُهَا مِنْ أَطْرَافِهَا أَفَلَا نَأْتِي ifadesi bu meâlde “...bizim gelip (kâfirlere ait) araziye çevresinden eksilteceğimizi görmezler mi?...” şeklinde çevrilmiştir. Meâlde, âyette geçen الأرض kelimesi ile kâfirlere ait olan bir yere işaret edildiği belirtilirken eksiltmekten kastedilenin Müslümanların fetihleri neticesinde müşriklerin toprak kaybetmesi anlamına geldiği bildirilmiştir.³⁹ Böylece birbirine yakın lafızlarla gelen âyetlerden ilkinde bilimsel açıklamaya açık kapı bırakılırken diğerinde bağlamla örtüşen bir izahın benimsendiği gözlenmektedir. Ancak iki âyetin hemen hemen aynı lafızlarla yer alan ilgili kısmı hakkında birinde bağlamsal açıklama benimsenirken diğerinde bağlam dışı yoruma olumlu yaklaşılmasındaki gerekçenin beyan edilmesine gerek duyulmamıştır. Bu çerçevede âyetin her iki ihtimale de açık olduğu düşünülmüş olmalıdır. Ne var ki bu yaklaşım tarzı meâlde -en azından bu konuda- sistematik bir bütünlüğün bulunmadığını akla getirmektedir.

Söz konusu âyetin bilimsel bir yaklaşımla ele alınması sadece TDV meâli ile sınırlı olmayıp başka Türkçe meâllerde de benzer açıklamalara rastlanmaktadır. Mesela kimi meâllere göre نَأْتِي الْأَرْضَ نَنْقُصُهَا مِنْ أَطْرَافِهَا ifadesi, yeryüzündeki kâfir topraklarının azalması anlamına gelebileceği gibi yeryüzünde meydana gelen tabii olayların toprağı aşındırmasına veya dünyanın şekline de işaret edebilir.⁴⁰ Bir başka meâlde ise ilgili âyet dünyanın kutuplardan her yıl biraz daha daralması anlamında yorumlanmaktadır.⁴¹ Bazı meâllerde de söz konusu ifadenin; kâfirlere ait toprakların fetihler neticesinde ellerinden çıkması,⁴² üzerinde yaşayan insanların canlarının alınarak yeryüzünün sayıca eksilmesi,⁴³ zalim toplulukların azaltılması,⁴⁴ yeryüzünün

³⁷ Karaman vd., *Açıklamalı Meâl*, er-Ra’ d 13/41.

³⁸ el-Enbiyâ 21/44.

³⁹ Karaman vd., *Açıklamalı Meâl*, el-Enbiya 21/44.

⁴⁰ <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=13&ayet=41> (Mahmut Kısa Meali, Ümit Şimşek Meali, Mehmet Okuyan Meali, Celal Külünkoğlu Meali); Abdullah Parlıyan, *Kur’an-ı Kerim ve Özelliği Tefsiri* (Konya, 2002).er-Ra’ d 13/41; Yıldırım, *Kur’an-ı Hakîm*.

⁴¹ <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=13&ayet=41> (Abdullah-Ahmet Akgül Meali).

⁴² <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=13&ayet=41> (Ali Fikri Yavuz Meali, Ali Tekin Meali, Hayrat Neşriyat Meali, Süleymaniye Vakfı Meali).

⁴³ <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=13&ayet=41> (Bahaeddin Sağlam Meali).

⁴⁴ <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=13&ayet=41> (Kadri Çelik Meali).

sahip olduğu şeylerden yoksun bırakılması⁴⁵ gibi muhtelif biçimlerde yorumlandığı müşahede edilmektedir.

Günümüzde Kur'an'ın bilimsel yorumu hakkında yapılan akademik araştırmalarda da bu âyetin sıklıkla örnek kabilinden zikredildiği gözlenmektedir. Bunlardan Kur'an'ın bilimsel olarak yorumlanması gerektiğini savunan çalışmalarda âyetin teknik ve bilimsel buluşlara işaret etme ihtimalinden söz edilmektedir.⁴⁶ Buna karşın bazı çalışmalarda ise âyetlerden bilimsel yorum üretilmesine karşı çıktığı ve bunların yorumbilim açısından kabul edilemez olduğunun öne sürüldüğü görülmektedir.⁴⁷ Kur'an'ın bilimsel yorumuna yönelik bu eleştirilerde âyetlere lafzî çerçevelerinin müsaade etmediği anlamların verildiği, Arap dili imkânlarının zorlandığı, bir kısım âyetlerde yeni keşfedilen bilimsel verilerle vahyin ilk muhataplarının âşına olmadığı manaların ortaya çıkarıldığı gibi birtakım sorunlara dikkat çekilmektedir.⁴⁸ Bilimsel yoruma yönelik bu eleştirel bakışın Kur'an tefsirinin kadim köklerinden de beslendiği söylenebilir.

Nitekim Mukâtil b. Süleyman'a (ö.150/767) göre *أَوَلَمْ يَرَوْا مِنْ نَنْفُسِهَا الْأَرْضَ نَأْتِي آتَاءَ* âyetinde Mekkeli kâfirlerden söz edilmektedir. Ona göre bu âyette, Müslümanların elde ettikleri galibiyetler neticesinde çoğalmalarına karşın sayıca azalan kâfirlerin Mekke'nin çevresindeki hâkimiyet alanlarının daralmasından ibret almaları gerektiği dile getirilmektedir.⁴⁹ Mukâtil'in bu açıklamasının temelleri İbn Abbâs (ö. 68/687-88), Hasan-ı Basrî (ö.110/728), Dahhâk (ö.105/723), Mücâhid (ö.103/721) ve İkrime'ye (ö.105/723) dayanmaktadır. Bu âlimlere göre Müslümanların zaferleri ile kastedilen; müşriklere üstün gelmeleri, bunun da müşriklere ait toprakların ellerinden çıkmasına neden olmasıdır. Yine İbn Abbâs, İkrime ve Mücâhid'ten nakledilen diğer bir rivayette *نَنْفُسُهَا مِنْ أَطْرَافِهَا* ifadesinin lafzî/zâhirî anlamının dışına çıkılarak o memleketin ileri gelenlerinin ve beldeleri mamur kılan fukaha ve ulemânın vefat etmesi sonucunda geride iyi ve salih kimselerin kalmaması ve ürünlerinin bereketsiz hâle gelmesi biçiminde mecazi olarak açıklandığı görülmektedir. Bu hususta İkrime'nin "Eğer eksilme yerde olsaydı kimse onun üzerinde oturacak yer bulamazdı." biçimindeki ifadeleriyle eksiltmenin toprakların azalması anlamında olmadığını vurgulaması dikkat çekicidir. İbn Cüreyc'e (ö.150/767) göre de bu ifade müşriklerin topraklarının harabeye dönmesi ve insanların helak olması manasına gelmektedir. Taberî (ö.310/923) ise tefsirinde *نَنْفُسُهَا مِنْ أَطْرَافِهَا* ifadesiyle ilgili görüşler arasından Hz. Peygamber ve ashabının kâfirleri mağlup ederek topraklarını ele geçirmesi anlamını tercih etmektedir. Böylece o, ilgili âyetin "*Kâfirler kendi topraklarında Müslümanların bulunmasından ibret ve örnek almazlar mı?*" anlamına geldiğini ve

⁴⁵ <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=13&ayet=41> (Mehmet Türk, Mustafa İslamoğlu Meali); Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı: Meal Tefsir*, çev. Cahit Koytak - Ahmet Ertürk (İstanbul: İşaret Yayınları, 2013), 1247.

⁴⁶ Muhammet Yılmaz, "Yeryüzünün Etrafında Eksiltilmesi: Ra'd Sûresi 41. Âyet Üzerine Bir İnceleme", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XV/28 (2013), 21-42; Mehmet Okuyan, "Kur'an'ın Tabiat İlimlerine Bakışı", *Kur'an Mesajı: İlmî Araştırmalar Dergisi* II/16,17,18 (1999), 162; <https://www.bilimveyaratilisagaci.com/2020/12/yeryuzunun-uclarindan-eksilmesi>.

⁴⁷ Örneğin bk. Şehmus Demir, *Kur'an'ın Yeniden Yorumlanması: Batıyla Münasebetin Kur'an Yorumuna Yansımaları* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2014), 128; Gezer, *Kur'an'ın Bilimsel Yorumu*, 174.

⁴⁸ Gezer, *Kur'an'ın bilimsel yorumu*, 186; Celal Kırcı, "Kur'an ve Modern Bilim (İlişkisi-Sahası-Sorunları)", *Eriyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15 (2012), 27.

⁴⁹ Ebû'l-Hasen Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, thk. Abdullah Mahmûd Şehhâte (Beyrut: Dâru'l-İhyâ, 2002), 2/383.

burada kâfirlerin kendileri gibi kâfir olanların başına gelenlerden ibret almamalarından dolayı kınandıklarını dile getirmektedir.⁵⁰

Sonraki dönemlerde de bu âyetin Taberî'nin kaydettiğine benzer biçimde tefsir edildiği görülmektedir. Söz gelimi Zemahşerî (ö.538/1144) âyette geçen الأرض kelimesine “küfür diyarı” karşılığını vermektedir.⁵¹ Ona göre de âyette أَوْلَمُ يَرَوْا ifadesinde bahsedilen kimseler Mekkelilerdir.⁵² Yine Mâtürîdî (ö.333/944) ve Râzî نَأْتِي الْأَرْضَ نَنْقُصُهَا مِنْ أَطْرَافِهَا ifadesini kâfirlere ait toprakların Müslümanlar tarafından fethedilerek İslâm yurduna ilhak edilmesi, İslâm düşmanlarının ellerinde bulunan güç, egemenlik ve zenginlik kaybı ile birlikte nüfuzlarının azalması, İslâm'ın Arabistan'da hızlıca yayılması neticesinde bu toprakların Müslümanların hâkimiyetine geçmesi şeklinde yorumlamaktadır.⁵³

Klasik tefsirlerde âyetin anılan biçimde bağlamsal okunmasına ilave olarak ihtiva ettiği mesajın genelleştirilmek suretiyle açıklanması yoluna da gidilmektedir. Bu çerçevede yüce Allah'ın bu ifade ile yeryüzünde düzenin değişmesini kastettiği, bir başka ifadeyle yükselişin ve refahın zelil olmayla, hayatın ölümle, gurur ve gösterişin aşağılanmayla, kemâlin acziyet ve noksanlığa dönmesiyle, önceki topluluklar arasında uygarlık seviyesi yüksek ülkelerin harap edilmesiyle ortaya çıkan değişiklikleri gözler önüne serdiği belirtilmektedir.⁵⁴ İbn Kesîr (ö.744/1373) ise âyetle ilgili erken dönemde İbn Abbâs, İkrime ve Mücâhid'e nispet edilen “fukaha ve ulemanın ölmesi” şeklindeki mecazi anlamı gündeme getirmekte ve bu yaklaşımını teyit sadedinde şu beyitlere yer vermektedir:

الأرض تحيا إذا ما عاش عالمها   متي يموت عالم منها يموت طرف
كالأرض تحيا إذا ما الغيث حل بها   وإن أبي عاد في أكنافها التلث

(*Yeryüzü, âlimleri yaşadıkça can bulur. Ölünce bir âlim, dünyanın bir tarafı da ölür*

Bu, yağın yağmurla canlanan toprağa benzer. Buluşamayınca toprak yağmurla, harap olur.)⁵⁵

Benzer biçimde işârî tefsirlerde de bu âyetin bağlamla uyumlu gözükmeyen bu mecazi yorumu konu edildiği görülür. Mesela işârî tefsirin önde gelen isimlerinden Kuşeyrî (ö.465/1072) bu ifadeyi ulemânın ve evliyanın ölümü olarak tevil etmiştir.⁵⁶ İbn Arabî (ö. 638/1240) ise âyetteki “eksiltme” ifadesiyle ilgili olarak kişinin yaşlılık zamanında organlarının zayıflaması, gücünün azalması, duyuların yavaş yavaş kaybolması ve nihayet ölüme

⁵⁰ Ebû Cafer Muhammed b. Ceîr et-Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'an*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türki (Kahire: Dâru'l-Hecr, 1422/2001), 13/575-579.

⁵¹ Ebü'l-Kâsım Cârullah Mahmûd ez-Zemahşerî, *Tefsîru'l-keşşâf an hakâiki't-tenzîl ve uyûnü'l-ekavil fi vücûbi't-te'vîl* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2009), 543.

⁵² Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtûbî, *el-Câmi' li abkâmi'l-Kur'an*, thk. Abdullah Abdulmuhsin et-Türki (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2006), 12/95.

⁵³ Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed el-Mâtürîdî, *Te'vîlâtü ehlî's-sünne*, thk. Mecdî Bâsellûm (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2005), 7/497; *Zemahşerî, el-Keşşâf*, 543; Ebû Abdillâh Fahreddîn Muhammed b. Ömer er-Râzî, *Mefâtihü'l-gayb* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1981), 19/68; Kurtubî, *el-Câmi' li abkâmi'l-Kur'an*, 12/96; Muhammed b. Alî b. Muhammed eş-Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr- el-Câmi' beyne fenneyi'r-rivâye ve'd-dirâye min ilmi't-tefsîr* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1428/2007), 737.

⁵⁴ Râzî, *Mefâtihü'l-gayb*, 19/68.

⁵⁵ Ebü'l-Fidâ İmâdüddîn İsmâîl İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1998), 4/406.

⁵⁶ Abdülkerîm b. Hevâzin el-Kuşeyrî, *Letâifü'l-işârât* (Lübnan: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2007), 2/113-114.

sürüklenmesi biçiminde açıklamıştır.⁵⁷ Görüldüğü gibi âyetin mecaza hamledilmesiyle sergilenen bu yorumlar bağlamdan kopuk olmalarının yanı sıra anılan yorum sahiplerinin zihnindeki birtakım manaların Kur'an'la delillendirilmesi itibarıyla sübjektif açıklamalardan ibarettir. Bu durum medlulden delile gidilmesi olarak da adlandırılabilir.

Diğer taraftan bilimsel tefsirin öncülerinden sayılan Fahreddin er-Râzî'nin tefsirinde söz konusu âyetle ilgili bilimsel bir açıklamanın yer almaması dikkat çekicidir. Râzî'nin tasavvurunda tüm ilimlerin kaynağı Kur'an olmakla birlikte ona göre aklî ve naklî ilimlerin ayrıntıları ve delilleri Kur'an'da bulunmamaktadır. Onun tefsirinde kozmolojiden biyolojiye kadar pek çok mevzuda bilgi aktarılmasındaki gaye Kur'an'daki âyetler vasıtasıyla insanların Allah'ın kudretini tam anlamıyla tanıyıp kavramasına yardımcı olmaktır.⁵⁸ Bilimsel tefsire şiddetle karşı olmasıyla bilinen Ebû İshâk eş-Şâtübî (ö. 790/1388) ise Kur'an'ın bazı ilimleri ihtiva ettiğini kabul etmekle beraber bunların Kur'an'ın nâzil olduğu dönemdeki Araplarca bilinen ilimlerden ibaret olduğu kanaatinde. O, Râzî'den farklı olarak bu ilimlerin esaslarının Kur'an'da yer almadığı düşüncesindedir. Şâtübî'ye göre bu tür değerlendirmeler Kur'an'ın Allah ve Rasûlü'nün kastettiği anlamın dışında yorumlanması demektir.⁵⁹

Görebildiğimiz kadarıyla çağdaş döneme gelinceye kadar müfessirlerin mezkûr âyetle ilgili bilimsel yoruma yer vermemiş olması, tefsirde bilimsel tevillerin hangi sâikle ortaya konulduğunu göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Bu durum aynı zamanda bilimsel tefsire yönelik eleştirileri destekleyici mahiyettedir. Doğrusu klasik Arap dili sözlüklerinin de tefsirlerdeki bu açıklamaları desteklediği görülmektedir. Bu kaynaklara göre طرف kelimesinin çoğulu olan أطراف kelimesi “kenar, taraf, yön, bölge, yan” gibi manalara gelmektedir. طرف kelimesi fiil olarak göz kapağını hareket ettirmek ve bakmak anlamındadır.⁶⁰ أطراف الأرض ifadesi ise “yerin muayyen bir yönü, alanı, bölgesi, kenarı, çevresi” gibi birbirine yakın anlamlara gelir.⁶¹ Bu kelime cisimler, zamanlar veya bunun dışındaki varlıklar için kullanılmaktadır. Anılan âyette de طرف kelimesinin kullanılması bir şeyin kenarlarından kesilerek azaltıldığında onun zayıflamasına ve yok olmasına sebep olması anlamıyla ilintilidir. Benzer manayla ... كَفَرُوا الَّذِينَ مِنْ طَرَفًا لَيْفُطَع... âyetinde⁶² “Allah kâfirlerden bir kısmının kökünü keşsin” ifadesinde de karşılaşılmaktadır.⁶³ Klasik kaynaklarda kelimenin hakiki manası temel alınarak yapılan açıklamaların yanı sıra mecazi anlama göre yapılan açıklamalar da bulunmaktadır. Örneğin bu kelimenin Müslümanların fetihleri manasına geldiği şeklinde izahlar yer almaktadır.⁶⁴ Kimi lügatlarda ise bu ifadenin o bölgenin uleması ve ileri gelenleri

⁵⁷ Muhyiddin İbn Arabî, *Tefsîr* (b.y.: y.y., ts.)1/343.

⁵⁸ Mustafa Öztürk, “Bilimselci Kur'an Yorumlarının Genel Kritiği”, ed. M.Turan Çalışkan, *Kur'an ve Pozitif Bilim* (İstanbul: Kuramer Yayınları, 2020), 218-219.

⁵⁹ Şâtübî, *el-Muvâfakât*, 1/59-65.

⁶⁰ İbrâhîm Mustafa vd., *el-Mu'cemü'l-vasîl* (Kahire: Mektebetü's-Şurûk ed-Devliyye, 1960), 555.

⁶¹ Halîl b. Ahmed, *Kitâbü'l-ayn*, thk. Abdülhamîd Hindâvî (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003), 3/43.

⁶² Âl-i İmrân 2/127.

⁶³ Ebû'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed er-Râğib el-İsfahânî, *el-Müfredât fî garibi'l-Kur'an*, thk. Muhammed Seyyid Keylânî (Kahire: y.y.,1961), 302.

⁶⁴ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, ts.), 9/218.

manasına geldiği belirtilmekte ve bu hususta ilgili âyet örnek olarak kaydedilmektedir.⁶⁵ Bu kelimenin hem anne hem baba tarafından asil olmayı ifade etmesi mecazi kullanıma dair verilen örnekler arasındadır.⁶⁶ Böylece âyetteki bu kelimenin yön, taraf, kenar, çevre gibi sözlük anlamlarına ek olarak memleketin ileri gelenleri ve âlimleri şeklinde mecazi içerikli bir yoruma da konu edildiği görülmektedir.

Çağdaş dönemde ise bilimsel tefsir hareketinin önemli temsilcilerinden olan ve bu alanda literatüre önemli katkılarda bulunan⁶⁷ Tantâvî Cevherî (ö. 1940), âyette deniz kıyılarının sularla kaplanmasına işaret edilmiş olması ihtimalini gündeme getirmektedir.⁶⁸ Bu yaklaşımın günümüzdeki bir diğer temsilcisi olan jeoloji uzmanı Zağlûl en-Neccâr âyetteki bu ifadeyi güneşteki sürekli dönüşüme uğrayan gazların yer kabuğunun kütlelerinde eksiltme meydana getirdiği, dünyanın kendi eksenini etrafındaki dönüşünün de eksiltmede sürekliliğe neden olduğu biçiminde açıklayarak âyeti bilimsel yoruma tâbi tutanlar kervanına katılmıştır.⁶⁹

Bu açıklamanın âyetin bağlamıyla uyumlu olmadığı açıktır. Hâlbuki âyetin isabetli biçimde yorumlanması, bağlamının gözetilmesiyle mümkün olacaktır. Ayrıca eğer bir bilimsel yorumun âyetin mutlak anlamını temsil ettiği ileri sürülürse bu durumda ilgili âyetin neden başka türlü yorumlanamayacağına da belirtilmesi gerekmektedir. Eğer bunun gerekçesi söz konusu yorumun bilimin onayından geçmesi ise bilimsel bilgide değişim olması hâlinde bu tür değerlendirmelerin geçerliliğini yitireceği ortadadır. Şu hâlde âyet yorumlarında sabit ilkelerin bulunması bir zorunluluk olarak karşımızda durmaktadır. Aksi durumun kabul edilmesi âyetlerin her türlü indi yorumlara açık hâle getirilmesine yol açacaktır.

Bu değerlendirmemizi çağdaş müfessirlerden Muhammed Tâhir İbn Âşûr'un (ö. 1284/1868) konuya dair mütalaası da desteklemektedir. Aslında Kur'an âyetlerinin bilimsel açıdan yorumlanması konusunda olumlu tavrıyla⁷⁰ bilinen İbn Âşûr bu âyetle bilimsel bilgi arasında herhangi bir irtibat kurmamakta, bunun yerine klasik müfessirlerce serdedilen bakış açısına benzer bir yaklaşım sergilemektedir. Ona göre mezkûr âyet öncesindeki âyete⁷¹ matuf olup hem kâfirlere bir uyarı hem de Hz. Peygamber'e (s.a.s.) bir müjde niteliği taşımaktadır.⁷² İbn Âşûr söz konusu âyette geçen الأرض kelimesini mecaza hamlederek kelimeye toprak parçası manası dışında "bu beldenin sakinleri, ahalisi" şeklinde bir anlam vermektedir.⁷³

⁶⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 9/218; Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-mubût*, thk. Enes Muhammed eş-Şâmî - Zekeriyâ Câbir Ahmed (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2008), 1001.

⁶⁶ Ebü'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *Esâsü'l-belâğa* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1998), 1/601.

⁶⁷ Öztürk, "Bilimselci Kur'an Yorumları", 216.

⁶⁸ Tantâvî Cevherî, *el-Cevâhir fi tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Mısır: y.y., 1350), 7/167.

⁶⁹ Zağlûl en-Neccâr, *Tefsîru'l-âyeti'l-kevnîyye fi'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Kahire: Mektebetü's-Şurûk ed-Devliyye, 2007), 1/421-429.

⁷⁰ İbn Âşûr'un لَا يَسْبُحُونَ فَلَكَ فِي وَكُلِّ النَّهَارِ سَابِقُ اللَّيْلِ وَلَا الْقَمَرَ تُذْرِكُ أَنْ لَهَا يَنْبَغِي الشَّمْسُ لَا / "Ne güneş aya yetişebilir, ne de gece gündüzü geçebilir. Her biri bir yönünde yüzerler." âyetiyle (Yâsîn 36/40) ilgili olarak uzaya ait cisimlerin daire şeklinde yaratıldığı ve bunların arasında var olan çekim kuvveti nedeniyle meydana gelen sistemli hareketlerin sürdürüldüğü şeklindeki açıklamalara yer vermesi bu hususta bir örnek olarak kaydedilebilir. İbn Âşûr, *et-Tabrîr*, 23/23-26.

⁷¹ الْحَسَابُ وَ عَلَيْنَا الْبَلَاغُ عَلَيْكَ فَإِنَّمَا نَتَوَقَّئُكَ أَوْ نَعُدُّهُمْ الَّذِي بَعْضُ نُرْيَاكَ مَا وَإِنْ / "Biz, onlara vadettiğimiz (azabın) bir kısmını sana göstersek de (ondan önce) seni öldürürsek de sana ancak (Allah'ın emirlerini) tebliğ etmek düşer. Hesap yalnız bize aittir." et-Ra'd 13/40.

⁷² İbn Âşûr, *et-Tabrîr*, 13/170-171.

⁷³ İbn Âşûr, *et-Tabrîr*, 13/171.

Böylece İbn Âşûr, Şâtıbî'nin Kur'an'ın yorumlanmasında ilk muhatapların bilgisine tâbi olma görüşünü tenkit etmesine rağmen⁷⁴ âyeti erken dönem rivayetlerini dikkate alarak ele almakta ve bağlamı göz ardı etmemektedir.

Esasen âyetin siyak-sibakına, tabii ve tarihi bağlamına bakıldığında âyette kastedilen mananın tefsirlerdeki açıklamalarla örtüştüğü görülmektedir. Şöyle ki siyak-sibak açısından değerlendirdiğimizde âyetin Müslümanların müşriklerle olan ilişkileri bağlamında yer aldığı ve müşriklerin dünyada iken olumsuz sonuçlarla karşılaşacakları ve sahip oldukları hâkimiyet alanlarında eksilme yaşayacaklarını ifade ettiği görülmektedir. Böylece söz konusu âyette müşriklerin her geçen gün azalacakları, Müslümanların da gittikçe güçlenip galip olacakları dile getirilmektedir.

Nitekim bilimsel tefsir metodunu tenkit etmiş olmasına rağmen bazı âyetlerin tefsirinde bu yöneme başvuran müelliflerden biri olan Seyyid Kutub (1906-1966)⁷⁵ da bu âyetin dünyanın şekli gibi bilimsel bir bilgi ile açıklanmasının yerinde olmadığı, âyetin anlam akışıyla örtüşmediği ve âyete bu şekilde yaklaşılmasının Kur'an'ın tabiatını bilmemek ve konunun üzerinde iyi düşünmemekten kaynaklandığı değerlendirmesini yapmaktadır.⁷⁶

2.2. Genişleyen Kâinat

TDV meâlinde bilimsel ağırlıklı yoruma konu edilen âyetlerden birisi de *وَالسَّمَاءَ بَنَيْنَاهَا بِأَيْدٍ وَإِنَّا لَمُوسِعُونَ* âyetidir.⁷⁷ Söz konusu âyet bu meâlde “*Göğü kendi ellerimizle biz kurduk ve biz (onu) elbette genişleticiyiz.*” şeklinde Türkçe'ye çevrilmiştir. Dipnotta ise “Galaksilerin ve bir galakside bulunan yıldızların devamlı birbirinden uzaklaşmasını ifade eden ‘genişleme teorisi’ne işaret vardır.” ifadeleri kullanılmaktadır.⁷⁸ Bu yaklaşımda Kur'an'ın modern bilimle ters düşmediği veya Kur'an ile bilimin birbirini desteklediği varsayımından hareket edildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca bu açıklamada âyetin nüzûl ortamında ilk muhataplar tarafından nasıl anlaşıldığına dair rivayetlerin göz önünde bulundurulmadığı dikkat çekmektedir.

Benzer yaklaşım tarzıyla başka meâllerde de karşılaşmak mümkündür. Örneğin kimi meâllerde *مُوسِعُونَ* kelimesinin, geniş güç ve kudret sahibi manasına geldiği gibi “genişleten” anlamını da içerdiği iddia edilmektedir. Bu meyanda Allah'ın bu büyük kâinatı bir kere yaratıp bırakmadığı, bilakis onu devamlı olarak genişlettiği, anılan âyetin ise 20. yüzyılda kâinatın genişlediği yönündeki bilimsel bilginin bir ön habercisi olduğu şeklinde açıklamalarla

⁷⁴ İbn Âşûr'a göre Kur'an hitabının umumî olması hasebiyle her dönemin ve her toplumun insanları ondan nasibini almaktadır. Bu durumda Kur'an'da her zamanın ilmi gelişmelerin şekillendirdiği anlayışlara uygun bilgilerin bulunması doğaldır. Zamanın bilgileriyle derin ifadelerin daha iyi anlaşılması Kur'an'ın bir başka mucizevi yönüdür. Şâtıbî'nin Kur'an'ın yorumlanmasında ilk muhatapların bilgi seviyesini esas alması Kur'an'ı bir dönemin beşerî şartlarıyla sınırlandırmak manasına gelir. Ayrıntılı bilgi ve değerlendirme için bkz. İbn Âşûr, *et-Tabrîr*, 1/45.

⁷⁵ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir tarîhi* (Ankara: Fecr Yayınevi, 2019), 771.

⁷⁶ Seyyid Kutub, *Fi zılâlî'l-Kur'ân*, çev. Mehmet Emin Saraç vd. (İstanbul: Madve Yayınları, ts.), 7/558.

⁷⁷ *ez-Zâriyât* 51/47.

⁷⁸ Karaman vd., *Açıklamalı Meâl*, 1247.

karşılaşılmaktadır.⁷⁹ Kuşkusuz bu anlayış, Kur'an'ı modern bilimin verilerine dayalı olarak anlama ve yorumlama çabasını yansıtmaktadır.

Günümüzde Kur'an'ın bilimsel yorumuyla ilgili birçok çalışmada da bu âyete yer verildiği müşahede edilmektedir. Kur'an ve bilim ilişkisini konu alan bu çalışmalardan bazılarında modern dönemde ortaya çıkan genişleme teorisinin bazı müfessirler ve ilim insanlarına bu âyetin mahiyetini daha iyi açıklama imkânı verdiğinden söz edilmektedir.⁸⁰ Bu düşüncenin bir yönüyle geleneğe karşı bir eleştiriyi içinde barındırdığı söylenebilir. Bu istikametteki kimi çalışmalarda ise Kur'an'ın ilahî kaynaklı ve orijinal oluşu, bilimsel i'câzı üzerinden temellendirilmeye çalışılmaktadır.⁸¹ Bu açıklamalarda Kur'an'ın, her şeyi bilen bir varlıktan gelen, vahiy mahsulü ve günümüz bilimine işaret eden tarih üstü bir kitap olarak tasavvur edildiği, ayrıca bu âyette *مُوسِعُونَ* kelimesinde Genişleyen Evren Teorisi'ne işaret bulunduğunun iddia edildiği müşahede edilmektedir.

Erken dönemden itibaren tefsirlerde bu kelimenin çeşitli şekillerde açıklandığı görülmektedir. Mukâtil b. Süleyman *وَإِنَّا لَمُوسِعُونَ* ifadesini “Biz istediğimiz gibi göğü geniş bir hâle getirmeye muktediriz.” anlamında değerlendirmektedir.⁸² Zeccâc'a (ö.311/923) göre bu ifadeden maksat yer ile gök arasındaki genişliktir.⁸³ Taberî ise *وَإِنَّا لَمُوسِعُونَ* ifadesini Allah'ın göğü geniş yarattığı ve istediği her şeyi de yaratabilme gücüne sahip olduğu şeklinde açıklamaktadır. Taberî, bu anlam ihtimalinde diğer bir âyetteki *قَدْرَهُ الْمُوسِعِ عَلَى* ifadesine⁸⁴ dayanmaktadır.

Sonraki dönem tefsirlerinde erken dönemde yapılan izahlara benzer yorumlarla karşılaşılmaktadır. Örneğin Zemahşerî'ye göre *مُوسِعُونَ* kelimesi güç anlamına gelen *وَسَّعَ* (*ws*) kökünden gelmekte ve böylece âyette Allah'ın yarattıklarına yardım etme, onları rızıklandırma ve onlara infak etme noktasında güç ve kudret sahibi olduğuna vurgu yapılmaktadır.⁸⁵

Râzî, âyette geçen *مُوسِعُونَ* kelimesi için iki ayrı anlam vechinden söz etmektedir. Bunlardan ilkinde kelime genişlik kavramıyla ilişkilendirilmektedir. Buna göre gök öylesine geniş yaratılmıştır ki yeryüzü, içindeki suları ve havasıyla onun yanında çöldeki bir halka mesabesindedir. Diğerine göre bu kelime güç yetirmekle ilgilidir. O, bu anlam vechini de *وَإِنَّا لَمُوسِعُونَ* âyetiyle⁸⁶ destekleme yoluna gitmektedir. Râzî, âyetin “Semayı biz yarattık ve bir benzerini yaratmaya da kâdiriz.” şeklinde de yorumlanabileceğinden ve bu mana ile Allah'ın öldükten sonra tekrar diriltmeye (haşre) muktedir olduğuna işaret etme

⁷⁹ Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı Meal-Tefsir*, çev. Cahit Koytak - Ahmet Ertürk (İstanbul: İşaret Yayınları, 2013); <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=56&ayet=75> (Mehmet Okuyan Meali, Mustafa İslamoğlu Meali, Ümit Şimşek Meali).

⁸⁰ Celal Kırca, *Kur'an ve Fen Bilimleri* (İstanbul: Marifet Yayınları, 2005), 156; Caner Taslaman, *Neden Müslümanım? İslam'a İnancın Delilleri Değerlendirme Cevap* (İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2020), 43; Okuyan, “Kur'an'ın Tabiat İlimlerine Bakışı”, 168.

⁸¹ Kuran Araştırmaları Grubu, *Kur'an Hiç Tükenmeyen Mucize* (İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2013), 28.

⁸² Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîru Mukâtil*, 4/132.

⁸³ Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Sirrî b. Sehl ez-Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân ve i'râbüh*, thk. Abdülcelîl Abduh Şebî (Beirut: Âlemü'l-Kütüb, 1988), 5/57.

⁸⁴ el-Bakara 2/236.

⁸⁵ Zemahşerî, *el-Keşşaf*, 1053; Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, 1409.

⁸⁶ el-Bakara 2/286.

ihtimalinden de bahsetmektedir. Bu anlam olasılığına delil olarak *وَإِنَّا لَمُوْسِعُونَ* âyetini⁸⁷ kaydetmektedir.

Müfessirimiz ayrıca söz konusu âyetin doğru anlaşılıp yorumlanması için siyak-sibakına dikkat edilmesinin önemine vurgu yapmaktadır. Buna göre mezkûr âyetin sibakında Firavun ordusu, Nûh (a.s.) kavmi, Âd ve Semûd kavimlerinin helâkına neden olan inanç ve davranışlarından, devamında ise hüsrân ile sonuçlanan akıbetlerinden bahsedilerek inkârcılara bir tehdit ve uyarıda bulunmaktadır. Ardından Allah, göğü olabildiğince geniş yarattığından söz etmek suretiyle birliğinin ve kudretinin delillerini anlatmayı sürdürmektedir. Böylece mezkûr âyette, Allah'ın vahdaniyetine, yaratma kudretine, inkârcıların taptıkları şeylerin bundan mahrum olduklarına, dolayısıyla Allah'a ortak koşulamayacağına temas edilmektedir.⁸⁸ Kurtubî de ilgili âyette Allah'ın gökleri mükemmel bir şekilde yaratma gücüne sahip olduğunun vurgulandığını dile getirmekte, bu ifadenin Nûh kavminden bahsedilmesinin ardından gelmesini ise her ikisinin de Allah'ın kudretinin delili olmasına bağlamaktadır.⁸⁹

Böylece tefsirlerde âyette geçen *وَإِنَّا لَمُوْسِعُونَ* ifadesiyle ilgili Allah'ın göğü yaratma gücüne sahip olması ve göğü genişletmesi şeklinde iki ayrı anlam veçhinin takdir edildiği müşahade edilmektedir. Göğün genişletilmesinden kastedilenin ise göğün genişlemeye devam etmesi değil geniş biçimde yaratılması olduğu, buna da Allah'ın yaratma gücüyle birlikte işaret edildiği görülmektedir.

Klasik Arap dili sözlüklerinde ise *مُوْسِعُونَ* kelimesiyle ilgili “genişlik” ve bununla irtibatlı “bolluk, ferahlık, zenginlik” gibi anlamlar zikredilmektedir.⁹⁰ *مُوْسِعُونَ* kelimesine âyetin bütünlüğü dikkate alınarak “kudret, ilim, rahmet ve lütfundaki genişlik” manaları da verilmektedir.⁹¹ Klasik Arap dili sözlüklerindeki bu açıklamaların tefsirlerdeki izahları desteklediği görülmektedir.

Çağdaş dönemde ise konuyla ilgili Taberî, Zemahşerî, Râzî gibi klasik müfessirleri esas alan veya bilim merkezli yorum biçimini tercih eden iki tür yaklaşımla karşılaşılmaktadır. Bu dönemde âyetin modern bilimdeki gelişmeler doğrultusunda yorumlanmasının tarihi arka planında 20. yüzyıldan sonra birtakım bilimsel keşifler neticesinde evren hakkında ortaya çıkan yeni teorilerin bulunduğu söylenebilir. Özellikle Edwin Hubble (1889-1953) tarafından 1929 yılında uzayla ilgili yapılan gözlemler sonucunda her gök cisminin Dünya'dan sürekli uzaklaşması ve mesafe arttıkça uzaklaşma hızının da artması şeklinde süreklilik hâlindeki “evrenin genişlemesi” olarak adlandırılan hareketin keşfinin⁹² âyete bilimsel bakışta merkezi bir rol oynadığı düşünülebilir. Bu bilimsel keşfe paralel olarak mezkûr âyette geçen *وَإِنَّا لَمُوْسِعُونَ* ifadesi kimi tefsirlerde bu teori ile ilişkilendirilmek suretiyle konu geleneksel bakış açısından ayrı olarak bilimsel bir bağlama oturtulmaya çalışılmaktadır.

⁸⁷ Yâsîn 36/81.

⁸⁸ Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 28/226; Mâtürîdî, *Te'vîlât*, 2/390; Nâsirüddîn Ebû Saîd Abdullah b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*, thk. Muhammed Subhî b. Hasan Hallâk (Beyrut: Daru'r-Raşîd, 2000), 3/325.

⁸⁹ Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 19/502-503.

⁹⁰ Ahmed, *Kitâbü'l-ayn*, 4/370; İsfahânî, *el-Müfredât*, 677.

⁹¹ İsfahânî, *el-Müfredât*, 678.

⁹² Isaac Asimov, *Bilim ve Buluşlar Tarihi*, çev. Elif Topçugil (Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2006), 525-526.

Buna mukabil, kevnî âyetlerin yorumunda yaşadığı dönemin bilimsel verilerinden yararlanan bazı müfessirlerin mezkûr âyeti bilimsel yaklaşımla irtibatlandırmaktan kaçınmış olması dikkat çekicidir. Mesela bazı yorumlarında bilimsel açıklamalardan yararlanan⁹³ Âlûsî'ye (ö. 1270/1854) göre *وَإِنَّا لَمُوسِعُونَ* ifadesi göğün yanı sıra Allah'ın her şeydeki kudretinin ispatı sadedinde gelmiştir. Âlûsî burada Hasan-ı Basrî'den âyetin tefsiriyle ilgili “yağmur ile rızkı genişletiriz” rivayetine yer vermekte ve bu âyetin Allah'ın gücüne işaret etmekten ziyade insanlara verdiği nimetlerin sayılmasıyla ilgili olduğunu dile getirmektedir. Âlûsî'ye göre anılan âyet *ثَوَعَدُونَ وَمَا رَزَقُكُمْ السَّمَاءِ وَفِي* âyeti⁹⁴ ile bağlantılıdır. Dolayısıyla Allah'ın lütuf ve ihsanında bolluk ve genişliğin *مُوسِعُونَ* kelimesiyle ifade edilmesi burada uygun düşmektedir.⁹⁵

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır (1878-1942) *وَإِنَّا لَمُوسِعُونَ* ifadesiyle ilgili iki ayrı mana ihtimalinden söz etmektedir. İlki, Allah'ın geniş kudret ve kuvvet sahibi olması neticesinde semanın bina edildikten sonra onu daha da genişletebileceğidir. Diğeri ise darlık ve sıkıntıların ortadan kaldırılıp maddi genişliğin sağlanmasıdır.⁹⁶ Görüldüğü gibi onun bu açıklamalarından ilki Genişleyen Evren Teorisi ile mutabakat hâlinindedir. Seyyid Kutub *السَّمَاءِ* kelimesiyle -ister gök ister gök cisimleri isterse uzay boşluğunun tabakaları kastedilsin- bu yaratılışın ancak Allah'ın güç ve kudretine delil olduğunu söylemektedir.⁹⁷

İbn Âşûr ise *مُوسِعُونَ* kelimesinin Allah'ın kudretini ifade ettiği kanaatinde. Bir başka ifadeyle bu kelime Allah'ın semayı yaratma noktasındaki kudretini, kudretinin sınırsızlığını ve sürekliliğini ortaya koymaktadır. Aynı zamanda Allah'ın zatına ait olan vücut, hayat, ilim, ve hikmet sıfatlarını belirtmektedir.⁹⁸

Çağdaş dönemde hem klasik müfessirlerin bakış açısını hem de bilimsel yorumları içeren bu değerlendirmelerin yanında Zağlul en-Neccâr gibi meseleye sırf modern bilim perspektifinden bakan araştırmacılar da bulunmaktadır. Zağlul en-Neccâr, Allah'ın yeri ve semayı nasıl yarattığı hususunu Kur'an'da beş âyet⁹⁹ ile kapsamlı bir şekilde özetlediğini ve söz konusu âyetin de bu âyetlerden biri olduğunu belirtmektedir. Neccâr'a göre Allah, *وَالسَّمَاءَ بَنَيْنَاهَا بِأَيْدٍ* ifadesiyle ilmi, kudreti ve hikmeti ile uzayın mükemmel bir düzen içerisinde yaratıldığına işaret etmektedir. Âyetteki *السَّمَاءِ* kelimesi lafzen insanın üstünde olan ve onu gölgelendiren her şeyi ifade eder. Dolayısıyla bu kelimenin anlamı yer kürenin etrafında bulunan bütün gök cisimlerini, madde ve enerjisini içermektedir.¹⁰⁰ Böylece Neccâr *السَّمَاءِ* kelimesiyle ilgili bu lugavî izahla Genişleyen Evren Teorisi'ne zemin hazırlamaya çalışmıştır. Bu bağlamda kâinatın günümüze kadar genişlediğini ve *وَإِنَّا لَمُوسِعُونَ* ifadesinin işaret ettiği üzere Allah'ın dilediği zamana kadar da genişleyeceğini dile getirmiş, bu yaklaşımına delil olarak ise “Hubble Kanunu”nu göstermiştir.

⁹³ <https://islamansiklopedisi.org.tr/ruhul-meani>.

⁹⁴ ez-Zâriyât 51/22.

⁹⁵ Şehâbeddîn Mahmûd el-Âlûsî, *Rûbu'l-meânî*, thk. Abdülbârî Atiyye (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994), 2/18.

⁹⁶ Elmalılı Muhammed Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* (İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım, 1979), 7/4543.

⁹⁷ Kutub, *Fi zılâl-il-Kur'an*, 14/71.

⁹⁸ İbn Aşûr, *et-Tabrir*, 27/15-16.

⁹⁹ İbrâhîm 14/48; el-Enbiyâ 21/30, 104; Fussilet 41/11; ez-Zâriyât 51/47.

¹⁰⁰ Neccâr, *Tefsîru'l-âyatî'l-kevnîyye*, 2/418.

Bütün bu açıklamalarımız müvacehesinde çağdaş dönemde TDV meâlinin de içinde bulunduğu bir kısım eserlerde, anılan âyetin Genişleyen Evren Teorisi'ne zemin oluşturan veya onunla irtibatı bulunan bir âyet olarak yaklaşılmasının bağlama aykırı olduğunu söyleyebiliriz. Âyetteki *وَأَنَا لَمُوسِعُونَ* ifadesinden hareketle lafzi çerçevenin böyle bir çıkarıma uygun olduğu ileri sürülebilir. Bizce bu uzak bir ihtimaldir ve ilgili âyeti bilimsel bir teoriye uyarlama gayretini yansıtmaktadır.

2.3. Kara Delikler

TDV meâlinde bilimsel yoruma konu olan âyetler arasında diğer bir örnek *النُّجُومِ بِمَوَاقِعِ أُنْسِمِ فَلَا* âyetidir.¹⁰¹ Söz konusu âyet “*Hayır! Yıldızların yerlerine yemin ederim ki*” şeklinde çevrilmektedir. Âyetle ilgili verilen dipnotta ise bu ifadenin uzaydaki “kara delikler”e¹⁰² işaret ettiği biçiminde yorumlandığından bahsedilmektedir.¹⁰³ Herhangi bir tenkide yer verilmeden kaydedilen bu bilimsel izahın önemsendiği ve âyette böyle bir mananın kastedilmiş olmasının ihtimal dâhilinde görüldüğü anlaşılmaktadır. Yine burada dikkat çekici husus âyetle ilgili klasik tefsirlerdeki açıklamalara yer verilmemiş olmasıdır. Benzer yaklaşımla Ümit Şimşek’in *Açıklamalı Kur'an-ı Kerim Meâl*'nde de karşılaşılmaktadır. İlgili âyet “*Yemin ederim yıldızların düştüğü yerlere.*” şeklinde çevrilmektedir. Dipnotunda ise bu tanımın modern bilim tarafından “kara delik” olarak adlandırılan bölgelere uygun olduğu şeklinde bir izah yer almaktadır.¹⁰⁴ Bu hususla ilgili bir başka çalışmada bu âyette geçen *بِمَوَاقِعِ* kelimesinin Arap dilindeki düşmek manasıyla ilgili olduğu, böylece âyette yıldızın hem kendine hem de çevresindeki yıldızlara düşme alanı oluşturan “kara delikler”e işaret ettiği iddia edilmekte ve buna delil olarak *مَوَاقِعُوهَا أَنَّهُمْ فَظَنُّوا النَّارَ الْمَجْرُمُونَ وَرَاءَ* / “*Suçlular ateşi görünce oraya düşeceklerini anlarlar.*” âyeti¹⁰⁵ kaydedilmektedir. Bu açıklamalar arasında yıldızların son bulup kara deliğe dönüşmesi gibi enteresan bir olayın nüzûl döneminde bilinmediği ve anılan âyet ve siyakında gelen *عَظِيمٌ تَعْلَمُونَ لَوْ لَقَسْتُمْ وَإِنَّهُ* / “*Bilerseniz, gerçekten bu, büyük bir yemindir.*” âyetinin¹⁰⁶ bu yaklaşımla mutabakat hâlinde olduğu iddialarına da yer verilmektedir.¹⁰⁷ Oysa âyetteki anlam ihtimallerinden olan yıldızların düştüğü yerlere yemin edildiği kabul edilse bile burada sözü edilenin kara delikler olduğunun söylenmesi zorlama bir tevil gibi görünmektedir. Zira bu yorum “yıldızların düştüğü yerler” ifadesinden düşen bütün yıldızların karadeliğe dönüştüğü

¹⁰¹ el-Vâkıa 56/75.

¹⁰² Kara delik; enerjisi biten bir yıldızın kendi içine doğru küçülmesi sonucunda sınırsız yoğunlukta çok büyük bir çekim alanı oluşturarak başka yıldız ve gök cisimlerini bu çekim alanına düşürmesidir. Çağdaş dönemde üzerinde durulan “kara delik”lerin tarihçesi 18. yüzyıla kadar gitmektedir. John Michell ve P.Simon Laplace tarafından karadeliklerin varlığından söz edilmiş ve ilk kez 18. yüzyılın sonlarında Newton’un çekim yasasıyla bağlantılı olarak bu kavram doğmuştur. 1960’lı yıllarda kara delikler üzerine ilk temel çalışmalar yapılarak var oldukları konusunda ilk sağlam bulgulara ulaşılmıştır. “Kara delik” terimi 1969 yılında Amerikalı fizikçi John Aechibald Wheeler tarafından kullanılmıştır. Bu konudaki çalışmalar halen devam etmektedir. Bk. <http://bilsenbesergil.blogspot.com/p/karadeliklerintarihce-si-kara-delik.html>.

¹⁰³ Karaman vd., *Açıklamalı Meâl*, el-Vâkıa 56/75.

¹⁰⁴ <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=56&ayet=75> (Ümit Şimşek Meali).

¹⁰⁵ el-Kehf 18/53.

¹⁰⁶ el-Vâkıa 56/76.

¹⁰⁷ Kuran Araştırmaları Grubu, *Kur'an Hiç Tükenmeyen Mucize*, 54-55-56.

şeklinde bir yaklaşımı da içermektedir ki böyle bir bakış açısı bilimsel açıdan gerçeği yansıtmamaktadır.¹⁰⁸

Konuyla ilgili diğer meâllerde ise mezkûr meâllerin aksine klasik tefsir geleneğindeki açıklamalardan yararlandığı görülmektedir. Bunlardan bazılarında âyette geçen النُّجُوم kelimesine “Kur’an” manası verilerek بِمَوَاقِعِ النُّجُوم ifadesi “Kur’an’ın indiği yere”¹⁰⁹, “peyderpey inen Kur’an’a”¹¹⁰, “Kur’an’ın her bir bölümüne”¹¹¹, “Kur’an âyetlerinin yerleştiği gönüllere”¹¹² şeklinde çevrilmektedir. Bir kısım meâllerde ise ilgili ifadeye “yıldızların doğuş ve batış yerlerine”¹¹³, “yıldızların ortaya çıktığı zaman olan geceye”¹¹⁴, “yıldızların battığı yere”¹¹⁵, “yıldızların yürüngelerine”¹¹⁶, “yıldızların konumlarına”¹¹⁷ biçiminde karşılık verilmektedir.

Esasen söz konusu âyette ihtilafa konu olan lafız النُّجُوم kelimesidir. Tarih boyunca tefsir geleneğinde bu lafzın medlulüyle ilgili çeşitli anlam ihtimalleri üzerinde durulmuştur. Bu hususta iki görüşün ön plana çıktığı müşahede edilmektedir. Bunlardan birincisi kelimenin “Kur’an” anlamına geldiği yönündedir. Bu bağlamda âyet “*Kur’an âyetlerinin indiği yerlere yemin olsun.*” manasındadır.¹¹⁸ Aynı görüşü paylaşan bir kısım âlimler anılan âyetin hemen ardından Kur’an’dan bahsedilmiş olmasından hareketle النُّجُوم kelimesiyle kastedilenin “Kur’an” olduğu sonucuna ulaşmışlardır.¹¹⁹ İlgili ifade hakkında İbn Abbâs, İkrime ve Mücâhid’ten gelen rivâyetler de bu görüşü desteklemektedir.¹²⁰ Âyet bütünlüğü ve metin içi bağlama göre ortaya konulan bu yaklaşımla ilişkili olarak بِمَوَاقِعِ النُّجُوم ifadesi hakkında “kulların, salih müminlerin, meleklerin, peygamberlerin kalpleri, âyetlerin içerdiği hükümler ve manalar” şeklinde mecazi bir anlam ihtimalinin de gündeme getirildiğinin belirtilmesi gerekir.¹²¹

Diğer bir görüşe göre النُّجُوم kelimesi ile “yıldızlar” kastedilmiştir. Bu durumda بِمَوَاقِعِ النُّجُوم ifadesiyle ilgili “yıldızların düştüğü yerler”¹²², “yıldızların kıyamet gününde saçılacağı

¹⁰⁸ Faruk Soyduğan, “Güneş’in Sonu Beyaz Cüce, Kristal Cüce ve Kara Cüce”, *Tübitak Bilim ve Teknik Dergisi*, (Ağustos 2019), 51.

¹⁰⁹ <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=56&ayet=75> (Ahmet Tekin Meali)

¹¹⁰ <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=56&ayet=75> (Ali Fikri Yavuz Meali, Mehmet Okuyan Meali); Esed, *Kur’an Mesajı*, el-Vâkıa 56/75.

¹¹¹ <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=56&ayet=75> (Mahmut Kısa Meali, Mustafa Çavdar Meali, Mustafa İslamoğlu Meali).

¹¹² <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=56&ayet=75> (Mehmet Türk Meali).

¹¹³ <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=56&ayet=75> Ahmet Varol Meali, Yaşar Nuri Öztürk Meali).

¹¹⁴ <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=56&ayet=75> (İlyas Yorulmaz Meali).

¹¹⁵ <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=56&ayet=75> (İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu Meali, İsmail Hakkı İzmirli Meali).

¹¹⁶ <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=56&ayet=75> (Kadri Çelik Meali).

¹¹⁷ <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=56&ayet=75> (Mehmet Çakır Meali)

¹¹⁸ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil*, 4/223; Mâtürîdî, *Te’vîlât*, 2/ 505.

¹¹⁹ Mâtürîdî, *Te’vîlât*, 2/ 505.

¹²⁰ Taberî, *Câmiu’l-beyân*, 22/359-360-361; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, 13/389-390.

¹²¹ Bk. Râzî, *Mefâtîhu’l-gayb*, 29/188-189.

¹²² Taberî, *Câmiu’l-beyân*, 22/359-360-361; Zemahşerî, *el-Keşaf*, 1079-1080.

yerler” ve “yıldızların doğduğu ve battığı yerler” şeklinde çeşitli teviller yer almaktadır.¹²³ Buna göre âyette yıldızların üzerine yemin edilmesi gökyüzündeki bu cisimlerin insan hayatı için önem ve değerini vurgulama amacına hizmet etmektedir.¹²⁴

Çağdaş dönemde sergilenen Kur'an yorumlarında ise bir kısım âlimlerin klasik tefsirlerdeki bakış açısını sahiplendikleri müşahede edilirken diğer bir kısım âlimlerin bilimsel ağırlıklı yorumlarda buldukları dikkat çekmektedir. İlk kısımda yer alan âlimlerden Âlûsî ve İbn Âşûr ilgili ifade için “Kur'an'ın indiği yerlere” veya “yıldızların semadaki yerlerine” şeklinde iki görüşe yer vermekte ve âyetin Allah'ın kudret ve kuvvetine delil oluşu üzerinde durmaktadırlar.¹²⁵ Elmalılı ise âyetin bağlamı dikkate alındığında bu kelimeye “yıldız” anlamının aksine “Kur'an” manasının verilmesinin daha doğru olacağını öne sürmektedir.¹²⁶ Elmalılı'nın bu değerlendirmesinde haklı olduğu söylenebilir. Zira **النُّجُومِ بِمَوَاقِعِ أَقْسَمِ فَلَا** âyetinin siyakında yer alan **لَئِنَّ لَقُرْآنَ كَرِيمٍ** âyetinden¹²⁷ hareketle böyle bir sonuca ulaşmak mümkündür. Diğer taraftan âyetin sebab-i nüzûlüyle ilgili ise Hz. Peygamber'in ashabıyla birlikte sefere çıktıkları, bir yerde konakladıklarında ise yanlarında içecek suları bulunmadığı için susuzluktan kıvrandıkları, bu arada Rasûlullah'ın yağmur yağması için dua etmesi üzerine yağmurun yağdığı ve herkesin ihtiyacını karşıladığı, içlerinden bir kişinin ise “Filanca yıldız sayesinde bize su verildi” demesi üzerine **النُّجُومِ بِمَوَاقِعِ أَقْسَمِ فَلَا** âyetiyle başlayan sekiz âyetin nâzil olduğu anlatılmaktadır.¹²⁸ Bu rivayete göre de anılan kelimeyle yıldızların kastedildiği sonucu çıkmaktadır. Âyetteki **النُّجُومِ** kelimesi ile yıldızların kastedildiği görüşünü benimseyen müfessirlerden Mevdûdî (1903-1979), lafzın bu anlamıyla Kur'an âyetleri arasında benzerlik kurmaktadır. Ona göre yıldızlar, muhkem ve birbirleriyle bağlantılı olmaları açısından Kur'an âyetleri gibidir.¹²⁹

Konu ile ilgili bilimsel ağırlıklı yaklaşımı benimseyen müfessirler ise ikinci kısmı oluşturmaktadır.¹³⁰ Bu grupta yer alan müfessirlerden Seyyid Kutub, nüzûl döneminde anılan âyetin muhataplarının yıldız hakkındaki bilgisinin az olması sebebiyle tam anlamılaşmadığı, ancak günümüz biliminin verileriyle daha iyi idrak edildiğini ileri sürmektedir.¹³¹ Bu yaklaşımda Kur'an'daki bilimsel veriler onun Allah keliması olduğunun en büyük delili olarak takdim

¹²³ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 22/359-360-361; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 29/188-189; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 13/389-390.

¹²⁴ Mâtürîdî, *Te'vîlât*, 2/ 505. Kur'an'da dört âyette bu kelime **النُّجُومِ** formunda, beş âyette ise **النُّجُومِ** formunda geçmektedir. Bu âyetlerde kelimenin “yıldız” anlamı dışında da kullanıldığı görülmektedir. Örneğin **يَسْجُدَانِ وَالشَّجَرِ وَالنُّجُومِ** âyetindeki **النُّجُومِ** kelimesi “yıldız” veya “gövdesiz bitkiler” şeklinde manalandırılmaktadır. Halil b. Ahmed, *Kitâbü'l-ayn*, 4/195; Mâtürîdî, *Te'vîlât*, 1/6; Ezherî, *Tezhibü'l-lüğa* 11/128; Cevherî, *Tâci'l-lüğa*, 2039; İbn Fâris, *Mu'cemü mekâyisi'l-lüğa*, thk. Abdüsselam Muhammed Hârûn (b.y.: Dâru'l-Fikr, ts.), 5/397; İsfahânî, *el-Müfredât*, 483; Zemahşerî, *el-Keşşaf*, 1069; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 4356; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-mubîd*, 1587.

¹²⁵ Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 27/152-153; İbn Âşûr, *et-Tabrîr*, 27/330-331.

¹²⁶ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 7/4722-4723.

¹²⁷ el-Vâkıa 56/77.

¹²⁸ Ebu'l-Hasen el-Vâhidî, *Esbâbü'n-nüzûl*, thk. Kemal Besyûnî Zağlûl (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1411), 423.

¹²⁹ Ebu'l A'lâ Mevdûdî, *Tefhimü'l Kur'an: Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*, çev. Muhammed Han Kayanî vd. (İstanbul: İnsan Yayınları, 1991), 6/107.

¹³⁰ Kutub, *Fi zılâl-il-Kur'an*, 14/263 ; Neccâr, *Tefsîru'l-âyâtî'l-kevnîyye*, 1/127-130.

¹³¹ Kutub, *Fi zılâl-il-Kur'an*, 14/263 .

edilmektedir.¹³² Seyyid Kutub'un serdettiği bu yaklaşımın bilimsel tefsir savunucularının temel argümanları arasında olduğu görülmektedir. Ancak bu durum Kur'an âyetlerini bilimsel yoruma tâbi tutan yazarlarca klasik tefsir geleneğinin tümüyle devre dışı bırakıldığı şeklinde anlaşılmalıdır.¹³³ Çağdaş dönemde Kur'an'ın bilimle irtibatlı olarak açıklanmasında önemli isimlerden birisi olan Zağlûl en-Neccâr ise "kara delikler" kavramıyla söz konusu âyet arasında değil *أَلْجَوَارِ أَفْسِمُ فَلَا* / *الْكُنُوسُ بِالْخُنُوسِ* / "Hayır! Akıp giden, bir kaybolup bir etrafı aydınlatan yıldızlara andolsun!" âyetlerinde geçen¹³⁴ *الخنس* ve *الكنس* kelimeleri arasında irtibat kurmaktadır.¹³⁵ Bu yorumun karadeliklere işaret ettiği yorumu diğer âyete göre daha makul gözükmektedir. Ancak bu âyetin zâhiri gündüzün kaybolup geceleyin ortaya çıkan yıldızları ifade etmektedir. Zira bu durum çıplak gözle rahatlıkla gözlemlenebilen bir olgudur.

Esasında buradaki asıl tartışma vahyin nüzûl döneminde bilinmeyip sonradan anlaşılabilir manaların Kur'an'da yer almasının mümkün olup olmadığı hususudur. Bilimsel tefsir savunucuları bu durumu mümkün görürken karşıtları bunun aksini ileri sürmektedirler. Hemen şunu ifade edelim ki bu hususta zikredilen örnekler genellikle âyet lafızlarının ibaresinden değil işaretinden yola çıkılarak elde edilen sonuçlara dayanmaktadır. Bunun ise ucu açık ve tümüyle subjektif bir yaklaşım olduğunu belirtmek gerekir. Çünkü bu delalet türünde delilden medlule değil medlulden delile doğru gidilmektedir.¹³⁶ Bunun ise Kur'an'ın i'câzını delillendirmede yeterli bir delil olamayacağı açıktır.

Sonuç

Aydınlanma ve modernitenin İslam düşüncesindeki yansımalarından biri Kur'an âyetlerinin modern bilimin ürettiği verilerle açıklanma çabalarına yol açmış olmasıdır. Bu açıklamalarda Kur'an'ın modern zamanlarla uyumlu olduğunun kanıtlanması, Kur'an'ın i'câzının bilimsel izahlarda aranması gibi sâiklerle zaman zaman âyet lafızlarının içerdiği anlam katmanlarının dışına çıkılması, âyetlerin bağlamlarının dikkate alınmaması, bilimin değişken tabiatının göz önünde bulundurulmaması gibi sorunlarla karşılaşmaktadır. Mezkûr hususlar âyetlerde asıl verilmek istenen mesajların gölgelenmesi riskini de beraberinde getirmektedir. Bu çalışmalarda modernitenin etkisiyle bilimsel paradigmanın çağdaş İslam düşüncesinde bir kıstas olarak kabul edilmesi sonucunda âyetler bağlamlarından koparılmaya pahasına bilimle uzlaştırılmaya ve ardından zorlama tevillerle bilimsel hakikatlerin (!) devşirilmeye çalışıldığı metinlere dönüştürülebilmektedir.

Buna mukabil, söz konusu yorumların sufilerin işârî yorumlarına benzer biçimde âyetlerin ibaresinden değil işaretinden hareketle ortaya konulduğu ileri sürülebilir. Ne var ki gerek incelediğimiz meâlde gerekse diğer meâllerde –her ne kadar bazı âyetlerin belli bir bilimsel konuya işaret ettiği söylene de- bu mananın usul geleneğimizde ortaya konulduğu üzere lafzın ibaresiyle mi yoksa işaretiyle mi olduğu şeklinde bir ayrıma gidilmeden bu tür açıklamalara yer verildiği görülmektedir. Bu da söz konusu açıklamaların herhangi bir

¹³² Neccâr, *Tefsîru'l-âyatî'l-keviyye*, 1/127-130.

¹³³ Hayreddin Karaman vd., *Kur'an Yolu: Türkçe Meâl ve Tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı), 5/229.

¹³⁴ et-Tekvîr 81/15-16.

¹³⁵ Neccâr, *Tefsîru'l-âyatî'l-keviyye*, 1/355.

¹³⁶ Osman Güman, "Hanefî Fıkıh Usulü Literatüründeki Lafızlar Taksiminde Mantıksal Tutarlılık Problemi: Pezdevî Örneği", *Dîvân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi* 17/33 (2012/2), 130.

metodolojik temele dayanmadığını, bunun yerine bilimsel verilerin esas alındığı indî yaklaşımlardan ibaret olduğunu göstermektedir.

Bu yorumların işârî manalar türünden açıklamalar olarak temellendirilmeye çalışılması hâlinde ise bunun âyetlerle irtibatı kurulan ikinci dereceden manalarla ve tümüyle subjektif karakterde bir değerlendirmeye ilişkili olduğunu, dolayısıyla Kur'an'la ilgili i'câz, belâgat, fesâhat vb. konulardaki herhangi bir yargıya mesnet olamayacağını kabul etmek gerekir. Bu değerlendirmenin bazı âyetlerle ilgili TDV meâlindeki bilimsel izahlarla ilgili olarak da yapılması mümkündür. Zira buradaki açıklamaların konuyla ilgili diğer çalışmalardakine benzer bir temele dayandığı görülmektedir. Konuyla ilgili ayrıntılı olarak incelediğimiz örnekler de bu durumu teyit etmektedir.

Diğer taraftan çağdaş dönemde kaleme alınan ve bilimsel yoruma yer verilen tefsirler ile meâllerde ve bu bağlamda TDV meâlinde klasik tefsir geleneğinin tamamen terkedildiği düşünülmemelidir. Bununla birlikte çağdaş dönemde Kur'an'a yaklaşım biçimindeki değişim ve dönüşüm meâllere de yansımıştır. TDV meâli de bu yaklaşımdan payını almış gözükmektedir.

Etik Beyan / Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Yazarlar / Authors

Bayram Demircigil– Seyyide Özkan Çetin

Finansman / Funding

Yazarlar, bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadıklarını kabul ederler. / The authors acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Yazar Katkıları / Author Contributions

Çalışmanın Tasarlanması / <i>Conceiving the Study</i>	: BD (%50), SÖÇ (%50)
Veri Toplanması / <i>Data Collection</i>	: BD (%50), SÖÇ (%50)
Veri Analizi / <i>Data Analysis</i>	: BD (%50), SÖÇ (%50)
Makalenin Yazımı / <i>Writing up</i>	: BD (%50), SÖÇ (%50)
Makale Gönderimi ve Revizyonu / <i>Submission and Revision</i>	: BD (%50), SÖÇ (%50)

Çıkar Çatışması / Competing Interests

Yazarlar, çıkar çatışması olmadığını beyan ederler. / The authors declare that they have no competing interests.

Kaynakça

- Ahmed, Halîl b. *Kitâbü'l-ayn*. Thk. Abdülhamîd Hindâvî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1424/2003.
- Âlûsî, Şehâbeddîn Mahmûd. *Râbu'l-meânî*. Thk. Alî Abdülbârî Atiyye. 15 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1415/1994.
- Asimov, Isaac. *Bilim ve Buluşlar Tarihi*. Çev. Elif Topçugil. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2006.
- Aydar, Hidayet. "Yaygınlık Bakımından Meallerimiz ve Mealler Üzerinde İstatistiksel Bir Değerlendirme". *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 0/5 (30 Haziran 2015), 109-147.
- Beyzâvî, Nâsirüddîn Ebû Saîd Abdullah b. Ömer. *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*. Thk. Muhammed Subhî b. Hasan Hallâk, Mahmûd Ahmed el-Edraş. 3 Cilt. Beyrut: Daru'r-Raşîd, 1421/2000.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Tarihi*. 9. Baskı. Ankara: Fecr Yayınevi, 2019.
- Cevherî, İsmâil b. Hammâd. *Tâcü'l-lüğa ve sıbâhu'l-Arabîyye*. Thk. Ahmed Abdülgafûr Attâr. Beyrut: Dâru'l-İlm lil-Melâyîn, 3. Baskı, 1404/1984.
- Cevherî, Tantâvî. *el-Cevâbir fî tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm*. 26 cilt. Mısır: y.y., 1350.
- Çantay, Hasan Basri. *Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*. İstanbul: Risale Basın Yayın, 1993.
- Dâmeğânî, Hüseyin b. Muhammed. *Kâmûsu'l-Kur'ân*. Thk. Abdülazîz Seyyid el-Ehil. 4. Baskı. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1983.
- Mevdûdî, Ebû'l A'lâ. *Tefhimu'l Kur'an: Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*. Çev. Muhammed Han Kayânî vd. 7 Cilt. İstanbul: İnsan Yayınları, 1991.
- Esed, Muhammed. *Kur'an Mesajı Meal-Tefsir*. Çev. Cahit Koytak. Ahmet Ertürk. 7. Baskı. İstanbul: İşaret Yayınları, 2013.
- Ezherî, Muhammed b. Ahmed. *Tebzîbü'l-lüğa*. Çev. Abdüsselam Muhammed Hârûn-Muhammed Ali en-Neccâr. Kahire: ed-Dâru'l-Mısriyye li't-Te'lif ve't-Terceme, 1964.
- Fîrûzâbâdî, Ebû't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb. *el-Kâmûsü'l-mubît*. Thk. Enes Muhammed eş-Şâmî - Zekeriya Câbir Ahmed. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2008.
- Gezer, Süleyman. *Kur'an'ın Bilimsel Yorumu-Bir Zihniye Tablîli*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016.
- Grubu, Kuran Araştırmaları. *Kur'an Hiç Tükenmeyen Mucize*. 32. Baskı. İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2013.
- Güman, Osman. "Hanefî Fıkıh Usulü Literatüründeki Lafızlar Taksiminde Mantıksal Tutarlılık Problemi: Pezdevî Örneği". *Dîvân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi* 17/33 (2012/2), 103-132.
- İbn Arabî, Muhyiddîn. *Tefsîr*. 2 Cilt. b.y.: y.y., ts.

- İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir b. Muhammed. *Tefsîru't-tabrîr ve't-tenvîr*. 30 Cilt. Tunus: ed-Dâru't-Tûnisiyye, 1984.
- İbn Fâris. *Mu'cemü mekâyisi'l-lüga*. Thk. Abdüsselam Muhammed Hârûn. 6. Cilt. Dâru'l-Fikr, 1399/1979.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İmâdüddîn İsmâil. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*. 14 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1998.
- İbn Manzûr. *Lisânü'l-Arab*. 15. Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, ts.
- İsfahânî, Ebû'l Kâsım Hüseyin b. Muhammed er-Râgîb. *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*. Thk. Muhammed Seyyid Keylânî. Kahire: y.y., 1961.
- Karaman, Hayreddin vd. *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. 5 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006.
- Karaman, Hayrettin vd. *Kur'an-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*. 4. Baskı. Ankara: TDV Yayınları, 2019.
- Kırca, Celal. *Kur'an ve Fen Bilimleri*. İstanbul: Marifet Yayınları, 5.Baskı, 2005.
- Koçyiğit, Hikmet. “Günümüz Türkçe Kur'an Meâlleri Üzerine Bir Tasnif Denemesi”. İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 37 (Aralık 2017), 79-121.
- Kurtûbî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi' li abkâmi'l-Kur'ân*. Thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî. 26 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2006.
- Kuşeyrî, Abdülkerîm b. Hevâzin. *Letâifü'l-işârât*. 3 Cilt. Lübnan: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2007.
- Kutub, Seyyid. *Fi zıll-il-Kur'ân*. Çev. Mehmet Emin Saraç vd. 16 Cilt. İstanbul: Madve, ts.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed. *Te'vîlâtü ehlî's-sünne*. Thk. Mecdî Bâsellûm. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2005.
- Mevdûdî, Ebu'l A'lâ. *Tefhimü'l Kur'an: Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*. Çev. Muhammed Han Kayanî vd. 7 Cilt. İstanbul: İnsan Yayınları, 1991.
- Mukâtil b. Süleymân, Ebû'l-Hasen. *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*. Thk. Abdullah Mahmûd Şehhâte. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İhyâ, 2002.
- Mustafa, İbrâhîm vd. *el-Mu'cemü'l-vasît*. Kahire: Mektebetü's-Şurûk ed-Devliyye, 1960.
- Neccâr, Zağlûl. *Tefsîru'l-âyâti'l-kevnîyye fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*. 4 Cilt. Kahire: Mektebetü's-Şurûk ed-Devliyye, 2007.
- Okuyan, Mehmet. “Kur'an'ın Tabiat İlimlerine Bakışı”. *Kur'an Mesajı: İlmi Araştırmalar Dergisi* II/16,17,18 (1999), 149-168.
- Öztürk, Mustafa. “Bilimselci Kur'an Yorumlarının Genel Kritiği”. Ed. M. Turan Çalışkan . *Kur'an ve Pozitif Bilim* . İstanbul: Kuramer Yayınları, 2020.
- Parlıyan, Abdullah. *Kur'an-ı Kerim ve Özlü Tefsir Tefsirlerin Özü*. Konya: y.y., 2002.
- Râzî, Ebû Abdullah Fahreddîn Muhammed b. Ömer. *Mefâtihü'l-gayb*. 32 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1981.

- Soydugan, Faruk. “Güneş’in Sonu Beyaz Cüce, Kristal Cüce ve Kara Cüce”. *Tübitak Bilim ve Teknik Dergisi* (Ağustos 2019), 46-56.
- Şâtıbî Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ. *el-Muvâfakât*. Thk. Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasen. 5 Cilt. b.y.: Dâru İbn Affân, 1417/1997.
- Şevkânî, Muhammed b. Alî b. Muhammed. *Fethu'l-Kadîr- el-Câmi' beyne fenneyi'r-rivâye ve'd-dirâye min ilmi't-tefsîr*. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 4. Baskı, 1428/2007.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'an*. Thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. 27 Cilt. Kahire: Dârü'l-Hecr, 1422/2001.
- Taslaman, Caner. *Neden Müslümanım? İslam'a İnancın Delilleri Deizme Cevap*. İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2020.
- Tiyek, Fatih. *Kur'an'ı Anlamada Bağlamın Rolü ve Meallerdeki Bağlamsal Sorunlar*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017.
- Yazır, Elmalılı Muhammed. *Hak Dini Kur'an Dili*. 10 Cilt. İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım, 1979.
- Yıldırım, Ramazan. *Medrese'den Üniversite'ye Ali Özek*. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2012.
- Yılmaz, Muhammet. “Yeryüzünün Etrafında Eksiltmesi: Ra'd Sûresi 41. Âyet Üzerine Bir İnceleme”. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XV/28 (2013), 21-42.
- Vâhidî, Ebü'l-Hasen. *Esbâbü'n-nüzûl*, Thk. Kemal Besyûnî Zağlûl. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1411.
- Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Sirrî b. Sehl. *Me'âni'l-Kur'an ve i'râbüh*. Thk. Abdülcelîl Abduh Şelebî. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1988.
- Zehebî, Muhammed Hüseyin. *et-Tefsîr ve'l-müfessirîn*. 2 cilt. Kahire: Mektebetu Vehbe, ts.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer. *Tefsîru'l-Keşşâf an hakâiki't-tenzîl ve uyûni'l-ekavil fî vücûbi't-te'vil*. Thk. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 2009.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Cârullah Mahmûd. *Esâsü'l-Belâga*. Thk. Muhammed Bâsil Uyûn es-Sûd. 3 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1998.
- <http://bilsenbesergil.blogspot.com/p/karadeliklerintarihce-si-kara-delik.html> (Erişim 31 Ocak 2022).
- <https://www.bilimveyaratilisagaci.com/2020/12/yeryuzunun-uclarindan-eksilmesi> (Erişim 16 Kasım 2021)
- <https://islamansiklopedisi.org.tr/ruhul-meani> (Erişim 21 Ocak 2022).
- <https://www.kuranmeali.com/> (Erişim 17 Kasım 2021).